

ЦИВІЛІСТИКА

ГЕРАСИМЧУК Л. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін
(Національна академія внутрішніх
справ)

УДК 347.1.347.6

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.1.8>**ЗАСТОСУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ СТАНДАРТІВ ПРИ ВРЕГУЛЮВАННІ
ПРИВАТНИХ ВІДНОСИН**

У статті розглядаються питання доцільності застосування державних стандартів в сімейному законодавстві України, а саме, при врегулюванні питання стягнення аліментів на утримання дітей. Мова йде про такий державний стандарт, як прожитковий мінімум на дитину відповідного віку, взятий законодавцем як критерій при визначенні мінімального гарантованого рівня аліментів та мінімального рекомендованого рівня аліментів.

Автор звертає увагу на наступне. Якщо говорити про мінімальний гарантований розмір аліментів, то, можливо, прожитковий мінімум, як критерій, і доречно застосовувати, але, якщо мова йде про рекомендований розмір аліментів, то прожитковий мінімум, як критерій для визначення його розміру, є не допустимим. Застосування такого державного стандарту при визначенні мінімального рекомендованого рівня аліментів протирічить задекларованому державою Україна права кожної дитини саме на належне утримання, а не на виживання. Адже є загальновідомим, що прожитковий мінімум може забезпечити тільки мінімальні потреби людини. Держава Україна визнає право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини.

Крім того, прив'язка розміру аліментів до державних стандартів закладає помилку на методологічному рівні. Мова йде про регулювання приватних та публічних відносин, які при спільності ознак, відрізняються між собою за суттєвими ознаками. До того ж, сімейні відносини, як ніякі інші, мають особистісний характер. При регулюванні сімейних відносин переважно застосовується диспозитивний метод, хоча має місце також імперативний метод. Застосування останнього при регулюванні питання стягнення аліментів на дітей повинно бути продуманим та виваженим.

Якщо держава регулює сімейні відносини в частині стягнення аліментів на утримання дітей, навіть на рівні рекомендацій, то це потрібно робити не в сторону погіршення інтересів дітей. Найважливіші інтереси дитини за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків.

Ключові слова: державні стандарти, приватні відносини, публічні відносини, диспозитивний та імперативний методи регулювання суспільних відносин, прожитковий мінімум на дитину відповідного віку, аліменти на дітей.

Herasymchuk L. V. Application of state standards in the settlement of private relations

The article discusses the expediency of applying state standards in the family legislation of Ukraine, namely, when regulating the issue of collecting alimony for the maintenance of children. We are talking about such a state standard as the subsistence minimum for a child of the appropriate age, taken by the legislator as a criterion in determining the minimum guaranteed level of alimony and the minimum recommended level of alimony.

The author draws attention to the following. If we talk about the minimum guaranteed amount of alimony, then perhaps the subsistence minimum, as a criterion, is appropriate to apply, but if we are talking about the recommended amount of alimony, then the subsistence minimum, as a criterion for determining its size, is not permissible.

The application of such a state standard in determining the minimum recommended level of alimony contradicts the declared by the state of Ukraine the right of each child to proper maintenance, not survival. After all, it is well known that the subsistence minimum can provide only minimal human needs. The State of Ukraine recognizes the right of every child to the standard of living necessary for the physical, mental, spiritual, moral and social development of the child.

In addition, linking the amount of alimony to state standards lays down an error at the methodological level. We are talking about the regulation of private and public relations, which, with a commonality of signs, differ from each other in essential features. In addition, family relationships, like no other, are personal in nature.

When regulating family relations, the dispositive method is mainly used, although there is also an imperative method. The use of the latter in regulating the issue of recovery of alimony for children should be thought out and balanced.

If the state regulates family relations in terms of the recovery of alimony for the maintenance of children, even at the level of recommendations, then this should be done not in the direction of deteriorating the interests of children.

Key words: *state standards, private relations, public relations, dispositive and imperative methods of regulating social relations, subsistence minimum for a child of the appropriate age, alimony for children.*

Вступ. Питання захисту права дитини на належне утримання завжди були ключовими в сімейному законодавстві України. Пряма відповідальність за створення належних умов життя дитини в рівній мірі покладена на батьків. Розмір аліментів має бути необхідним та достатнім для забезпечення розвитку дитини.

У Сімейному кодексі України (далі – СК України) для визначення мінімального рекомендованого розміру аліментів на дитину використовується такий критерій як прожитковий мінімум для дитини відповідного віку.

Постановка завдання. Метою статті є визначення меж застосування державних стандартів при регулюванні приватно-правових відносин.

Результати дослідження. Відповідно до ст. 51 Конституції України [1] батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 27 Конвенції про права дитини від 20.11.1989 року, ратифікованої Постановою Верховної Ради України за № 789-ХІІ від 27.02.1991 року [2], держави-учасниці визнають право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини. Батьки або інші особи, які виховують дитину, несуть основну відповідальність за забезпечення в межах своїх здібностей і фінансових можливостей умов життя, необхідних для розвитку дитини.

Закон України «Про охорону дитинства» [3] також гарантує дітям право на належний рівень життя, проголошуючи в статті 8, що кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку.

Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за створення умов, необхідних для всебічного розвитку дитини, відповідно до законів України.

Відповідно до норм СК України батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття (ст. 180) [4].

Відповідно до статті 181 СК України способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину визначаються за домовленістю між ними.

За домовленістю між батьками дитини той із них, хто проживає окремо від дитини, може брати участь у її утриманні в грошовій і (або) натуральній формі.

За рішенням суду кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька або у твердій грошовій сумі за вибором того з батьків або інших законних представників дитини, разом з яким проживає дитина.

Відповідно до ч. 1 ст. 182 СК України при визначенні розміру аліментів суд враховує:

- 1) стан здоров'я та матеріальне становище дитини;
- 2) стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів;
- 3) наявність у платника аліментів інших дітей, працездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина;

3¹) наявність на праві власності, володіння та/або користування у платника аліментів майна та майнових прав, у тому числі рухомого та нерухомого майна, грошових коштів, виключних прав на результати інтелектуальної діяльності, корпоративних прав;

3²) доведені стягувачем аліментів витрати платника аліментів, у тому числі на придбання нерухомого або рухомого майна, сума яких перевищує десятикратний розмір прожиткового мінімуму для працездатної особи, якщо платником аліментів не доведено джерело походження коштів;

- 4) інші обставини, що мають істотне значення.

У 2018 році в СК України були внесені зміни в частині мінімального гарантованого розміру аліментів на одну дитину та нові положення в частині мінімального рекомендованого розміру аліментів на одну дитину.

Ці зміни внесені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» [5].

Мінімальний гарантований розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим, ніж 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Мінімальний рекомендований розмір аліментів на одну дитину становить розмір прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку і може бути присуджений судом у разі достатності заробітку (доходу) платника аліментів (ч. 2 ст. 182 СК України).

Водночас, в ч. 2 ст. 182 СК України зазначено, що розмір аліментів має бути необхідним та достатнім для забезпечення гармонійного розвитку дитини.

Виникає запитання : чи є вірним застосування в СК України прожиткового мінімуму як критерію для визначення мінімального рекомендованого розміру аліментів на дитину?

Якщо говорити про мінімальний гарантований розмір аліментів, то, можливо, прожитковий мінімум, як критерій, і допустимий, але, якщо мова йде про рекомендований розмір аліментів, то прожитковий мінімум, як критерій для визначення його розміру, на наш погляд, є не допустимим.

Аліментні виплати мають вирішувати не тільки і не стільки задачу виживання. Дитина відповідно до названих міжнародних стандартів, вищевказаних нормативно-правових актів України має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку.

А в основі прожиткового мінімуму лежить продуктова корзина фізіологічного виживання. Цей показник кожен рік корегується, але в незначній мірі, і його визначення як необхідна фізіологічна корзина для виживання, не змінилася.

Відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» [6] прожитковий мінімум – вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування (далі – набір продуктів харчування), а також мінімального набору непродовольчих товарів (далі – набір непродовольчих товарів) та мінімального набору послуг (далі – набір послуг), необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості.

Відповідно до статті 2 Закону України «Про прожитковий мінімум» «прожитковий мінімум застосовується для:

- загальної оцінки рівня життя в Україні, що є основою для реалізації соціальної політики та розроблення окремих державних соціальних програм;
- встановлення розмірів мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії за віком, визначення розмірів соціальної допомоги, допомоги сім'ям з дітьми, допомоги по безробіттю, а також стипендій та інших соціальних виплат виходячи з вимог Конституції України та законів України;
- визначення права на призначення соціальної допомоги;
- визначення державних соціальних гарантій і стандартів обслуговування та забезпечення в галузях охорони здоров'я, освіти, соціального обслуговування та інших;
- встановлення величини неоподаткованого мінімуму доходів громадян;
- формування Державного бюджету України та місцевих бюджетів».

Це один з найвпливовіших фінансових показників, за допомогою якого держава за рахунок виплат з Державного бюджету України чи місцевих бюджетів забезпечує громадянам України певні гарантії та стандарти.

В Законі України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [7] вказано, що базовим державним соціальним стандартом є прожитковий мінімум, встановлений законом, на основі якого визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти.

Мова йде про державні соціальні гарантії та стандарти, а отже, про публічні відносини.

Публічні та приватні відносини мають спільні ознаки, які притаманні всім відносинам в правовій сфері, але відрізняються між собою по багатьом суттєвим ознакам. Питання розмежування публічних та приватних правовідносин має методологічне значення, так як впливає на вирішення багатьох інших питань в теорії правовідносин, отже потребує детального розгляду.

Поділ права на приватне та публічне здійснювалося ще давньоримськими юристами. Суть його в тому, що в праві є комплекси норм, задача яких забезпечувати або громадський, публічний інтерес (конституційне, кримінальне, адміністративне, бюджетне, кримінально-процесуальне та інші галузі права), або інтереси приватних осіб (цивільне, сімейне та інші галузі права).

Відомі українські науковці Н.С. Кузнєцова та О.В. Кохановська вказували, що слід зазначити, що термін «цивільне», або «приватне» право відомий із давніх-давен. Вже римські юристи оперували цими термінами, поділяючи всю широку сферу права публічного і сферу права приватного, або цивільного. Відтоді цей поділ є видатним здобутком юридичної думки, базисом класифікації правових явищ [8, с. 52].

Публічне право складається із норм, які регламентують порядок організації діяльності органів державної влади та управління по забезпеченню громадського інтересу. В цих відносинах однією із сторін є держава, яка за допомогою владних вказівок забезпечує підпорядкування інших суб'єктів, тобто держава домінує, тому що норми публічного права виражають інтереси держави та суспільства.

Співвідношення публічного права та приватного права давньоримські юристи характеризували наступним чином : «*Jus publicum privatorum pactis mutari pop potest*» («Вказівки публічного права не можуть бути змінені за домовленістю приватних осіб»).

Суть поділу права на приватне та публічне полягає в установленні меж втручання держави в сферу інтересів громадян.

Публічне право, як правило, має імперативний характер, передбачає вказівки фізичним та юридичним особам варіанти обов'язкової поведінки.

В приватноправових відносинах, на відміну від публічно-правових, втручання держави є обмеженим. Це сфера, де домінує волевиявлення та приватна ініціатива учасників правовідносин. Приватне право спрямовано, в першу чергу, на захист інтересів приватних осіб в їх взаємовідносинах з державою та з іншими приватними особами. Сфера приватно-правових відносин регулюється нормами таких галузей права, як цивільне, сімейне, трудове, земельне та ін.

Р.А. Майданик зазначав наступне. Публічне право регулює відносини, пов'язані з функціонуванням держави, її органів, забезпеченням у суспільстві загального порядку. В цьому розумінні його можна характеризувати як систему юридичної централізації. Публічне право перейняте духом субординації; тут діє принцип влади, підкорення і підпорядкування.

В свою чергу, приватне право регулює відносини між людьми як членами громадянського суспільства, а отже, для цієї галузі характерна юридична децентралізація. Визначальними тут є приватна ініціатива, приватне самовизначення, правовий інститут приватної власності (який, до речі, являє собою єдиний демократичний інститут, без якого неможливе існування громадянського суспільства як самостійної, відмінної від держави, величини). Тому тут діють принципи свободи особистості, недоторканості власності, свободи договорів та підприємництва, ігнорувати які держава не може [9, с. 69].

На сучасне розуміння цивільних відносин істотно впливає судова практика Європейського суду з прав людини, яка ґрунтується на розширювальному тлумаченні поняття «цивільне право» і визнанні його тотожним терміну «приватне право». Вирішення питання щодо можливості визнання оспорюваного обов'язку «цивільним» для цілей п. 1 ст. 6 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачає необхідність проведення аналізу ознак публічного та приватного права. Суд виділяє такі три ознаки публічного права: 1) специфіка законодавства, що регулює відносини у сфері публічного права; 2) обов'язкова (зобов'язальна) природа публічно-правових норм (публічні правовідносини виникають безпосередньо з норм права, а не з договорів); 3) відповідальність держави за свою діяльність, яку вона здійснює в рамках публічного права. Натомість ознаки приватного (цивільного) права Суд вбачає: 1) в особистій та майновій природі встановлених прав та 2) у наявності значної кількості договірних норм [9, с. 58].

Те, що підкреслив Р.А. Майданик, має важливе значення. Сімейні правовідносини підпадають під розширене тлумачення поняття «цивільне право» і визнанні його тотожним терміну «приватне право».

А тепер розглянемо практичну складову цього питання.

В Кодексі законів про шлюб та сім'ю України від 20.06.1969 року, який втратив чинність, було зазначено, що аліменти на неповнолітніх дітей з їх батьків стягуються в розмірі: на одну дитину – чверті, на двох дітей – третини, на трьох і більше дітей – половини заробітку (доходу) батьків, але не менше 1/2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян на кожну дитину, а з осіб, які працюють за контрактом в іноземних державах, – не менше двадцяти п'яти неоподаткованих мінімумів доходів громадян на кожну дитину [10].

Хоча вказаний нормативно-правовий акт втратив чинність із вступом у дію СК України від 10.01.2002 року (в 2004 році), суди при вирішенні питань про стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей притримувалися вищевказаних положень.

При внесенні змін до чинного СК України в 2018 році щодо рекомендованого розміру аліментів на неповнолітніх дітей судова практика помітно помінялася.

Судова практика свідчить про те, що суди, вирішуючи питання про розмір аліментів на дитину, орієнтовано вибирають мінімальний рекомендований розмір, тобто прожитковий мінімум на дитину відповідного віку.

У справі № 712/4702/19 (61-929св20) [11] Верховний Суд ухвалив постанову від 27.05.2020 року, якою інтереси дитини були захищені, вказавши, що Європейський суд з прав людини зауважує, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага і, дотримуючись такої рівноваги, особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків (HUNT v. UKRAINE, № 31111/04, § 54, ЄСПЛ, від 07 грудня 2006 року) [12].

Висновки. Відносини між батьками дитини щодо аліментних виплат на її утримання відносяться до приватних відносин. Взагалі відносини в сім'ї мають переважно особистісний характер. Логічно, що основним принципом їх регулювання є взаємна домовленість учасників цих відносин. Тому в сімейному праві здебільшого застосовується диспозитивний метод при регулюванні відносин. Імперативний метод також має місце, але його застосування не повинно шкодити інтересам дітей.

Тому виникає питання, чи доречно було в ці відносини вносити державний стандарт в такій редакції.

Доречно згадати думку Н.С. Кузнецової та О.В. Кохановської: «Не ставлячи завдання детально проаналізувати ступінь взаємопроникнення приватного і публічного права у процесі здійснення правового регулювання суспільних відносин, можна беззаперечно стверджувати, що в сучасних умовах між публічним і приватним правом залишаються принципові відмінності, які існують об'єктивно, але між публічним і приватним правом не має нездоланної прірви. Це робить важливим врахування особливостей впливу норм приватного права і норм публічного права на окремі явища і процеси, що підпадають під їх дію (регулювання) [8, с. 54].

Пропонуємо абзац третьої частини другої статті 182 СК України викласти в наступній редакції: «Мінімальний рекомендований розмір аліментів на одну дитину становить розмір прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку».

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Конвенція про права дитини: Постанова Верховної Ради від 27.02.1991 року № 789-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
3. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 року № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.
4. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання: Закон України від 03.07.2018 року № 2475-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 36. Ст. 272.
6. Про прожитковий мінімум : Закон України від 15.07.1999 року № 966-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 38. Ст. 328.
7. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 05.10.2000 року № 2017-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 48. Ст. 409.
8. Кузнецова Н.С., Кохановська О.В. Сучасне приватне право України. *Вісник національної академії правових наук України*. 2016. № 3(86). С. 49–55.
9. Майданик Р.А. Цивільне право: Загальна частина. Т. 1. Вступ у цивільне право. Київ: Алерта, 2012. 472 с.
10. Кодекс законів про шлюб та сім'ю : Закон від 20.06.1969 року 2006-VII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1969. № 26. Ст. 204.

11. Постанова КЦС ВС від 27.05.2020 № 712/4702/19 (61-929св20). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/89509401>

12. Рішення Європейського суду з прав людини: HUNT v. UKRAINE, № 31111/04, § 54, від 07 грудня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_126#Text

